

GEOGRAFSKE PERSPEKTIVE BRDSKO-PLANINSKE POGRANIČNE ZONE SRBIJE PREMA BUGARSKOJ

Kosovka Ristić*

Uvod

O brdsko-planinskoj pograničnoj zoni Srbije prema Bugarskoj intenzivnije se razmišljalo od 1980. godine. Već tada je bilo jasno da su neki delovi tog prostora pretrpeli velike geografske promene. Do toga je dovelo masovno iseljavanje mladog stanovništva. Početna terenska istraživanja i rezultati popisa iz 1981. godine su uočene promene potvrdili. Pokazalo se da se iz nekih delova pogranične zone iselilo proporcionalno najviše stanovnika u poređenju s ostalim delovima Srbije. Bio je to razlog da se tom području i pojavi posveti više pažnje. Terenskim istraživanjima se pokušalo naći objašnjenje nastale situacije.

Analizirajući sve geografske faktore koji su doveli do pomenute pojave, došlo se do zaključka da među važnijim mogu da se izdvoje tri. Među prvima treba pomenuti mogućnost zapošljavanja nekvalifikovane radne snage po industrijskim objektima u izgradnji. Ta se "lavina" pokrenula posle 1961. godine. Drugo je tradicionalna pokretljivost stanovništva iz brdskih krajeva po principu "trbuhom za hlebom". Treći faktor je geografski položaj prostora u odnosu na komunikacije i njegova udaljenost od mesta, gde se zaposlenje moglo obezbediti. Zbog toga je za 20 godina, odnosno do 1981. godine, došlo do najintenzivnijeg iseljavanja iz okoline Crne Trave, Babušnice i Dimitrovgrada. U tim opštinama je 1981. živelo, u odnosu na 1948. godinu, jedva 65,6% stanovništva. Pojava je u ovom delu pogranične zone dobila razmere stihije. Međutim, ne sme se izgubiti iz vida činjenica da su prirodne osobine prostora pospešile tu pojavu. Oranica i bašta je

* Prof. dr Kosovka Ristić, GEOGRAFSKI FAKULTET PRIRODNO-MATEMATIČKOG FAKULTETA, YU 11000 Beograd, Studentski trg 3/III.

KOSOVKA RISTIĆ

malo (Crna Trava 8,9%, a Dimitrovgrad 24,7% od ukupne površine poljoprivrednog zemljišta), a nalaze se na većoj nadmorskoj visini (1,158-160).

No, da prirodni faktor nije bio presudan, vidi se iz primera Bosilegrada. Tamo se oranice i bašte nalaze na oko 700 m nadmorske visine, ima ih oko 20% u odnosu na poljoprivredno zemljište, ali je iseljavanje počelo znatno kasnije i sa slabijim intenzitetom. Ovaj deo pogranične zone je izolovan i udaljen od privrednih centara u dolini Južne Morave.

Pogranična zona je zahvaćena procesom iseljavanja, s tim u vezi se menjala i njena geografska fizionomija. Ovaj rad s raspoloživim obimom ne može imati pretenzije da da kompleksan odgovor na pitanje - kakav će geografski razvoj imati pogranična zona prema Bugarskoj. No, i pored toga, mogu se sagledati neke pretpostavke na osnovu postojećih činjenica i terenskih saznanja o tom prostoru. Stoga se ova razmišljanja mogu shvatiti samo kao uvod u ovako kompleksnu temu, koja će se s jačim argumentima moći potkrepiti novim terenskim istraživanjima i rezultatima popisa iz 1991. godine.

Elementarni cifarski podaci o pograničnoj zoni

Pograničnu zonu prema Bugarskoj u administrativnom pogledu čini 9 opština (Negotin, Zaječar, Knjaževac, Pirot, Dimitrovgrad, Babušnica, Crna Trava, Surdulica i Bosilegrad). Na površini od 7.124 km² živelo je u 432 naselja 1948. godine 383.715, a 1981. 345.366 stanovnika. Za proteklih oko 30 godina broj stanovnika se smanjio za oko 10%. Međutim, sam broj nije toliko bitan koliko ostale strukture. Poznato je da su ljudi i posle drugog svetskog rata živeli pretežno u selima. Tako je u tada malim gradovima pogranične zone bilo samo oko 12% stanovništva, a 1981. godine ih je oko 37% bilo u gradovima. Nisu to bili ni gradovi ni sela, a njihovi žitelji ni radnici ni seljaci, odnosno pokušavali su da budu i jedno i drugo. Najviše promena se dogodilo na relaciji selo-grad, uostalom kao u celoj našoj zemlji. Ali, i iz pogranične zone su se mnogi i iselili, a neka sela zbog naglog iseljavanja bukvalno opustela.

U okviru pogranične zone Zaječar i Pirot bila su dva punkta, prema kojima je bilo stalnih migracija. Gde je živelo stanovništvo 1981. godine i koliko se ispremeštalo u odnosu na posleratno doba, vidi se iz sledećeg.

Broj i procenat stanovništva u gradovima 1948. i 1981. (2, 285-334)

Naselje	1948.		1981.	
	Broj	%	Broj	%
Negotin	6.143	9,6	15.252	23,8
Zaječar	11.861	18,9	37.179	48,5
Knjaževac	4.862	7,9	16.925	34,7
Pirot	11.868	17,0	36.151	50,5
Dimitrovgrad	2.944	12,8	7.044	46,5
Babušnica	603	1,6	2.871	12,0
Crna Trava	2.987	22,0	1.254	19,7
Surdulica	3.119	9,5	10.030	37,1
Bosilegrad	1.233	6,6	2.030	14,3

Zaječar i Pirot su bili, ostali, a vrlo verovatno će i ubuduće biti najprivlačniji punktovi za migrante. U Zaječaru se razvija industrija, blizu je Boru a ima i sve uslove za razvoj intenzivne poljoprivrede. Pirot se nalazi pored najvažnijeg puta prema Bugarskoj, poznat je po svom starom ćilimarstvu (3,187-190), okružuje ga plodna Pirotška kotlina, razvila se industrija, a i Niš nije daleko. U budućnosti ova dva grada možda i neće moći da prime sve mlade i školovane, koji posao neće naći ili možda i neće tražiti u manjim središtima pored granice. Za sada se zna, ostarelo stanovništvo živi u selima i svakodnevno ih je sve manje. To je poznato stanje i ovom prilikom se na to ne treba vraćati. Presudno je za budući geografski razvoj pogranične zone, kako će se mlado, mahom školovano stanovništvo, ponašati. Nije daleko vreme kad u selima starijih više neće biti, a pitanje je šta će se dešavati s malobrojnom seoskom omladinom. U vreme popisa 1981. godine u najvećem broju sela pogranične zone postojeća omladina nije mogla da obezbedi dalji demografski razvoj kao preduslov za opstanak sela.

Geografski razmeštaj stanovništva starog od 7 do 27 godina

Razmeštaj ove grupe stanovništva, u vreme popisa 1981. godine, pokazuje neke tendencije budućeg razvoja ovog kraja. Ako se želi dobiti izvesna predstava o geografskom razmeštaju stanovništva izdvojene grupe, mora se analizirati stanje u gradovima i u selima. Ima razlike i između pojedinih delova pogranične zone u veličini sela. Kad se uzme u obzir samo stanovništvo koje živi u selima, vidi se u gde su sela veća a gde manja. U okolini Negotina u selu je 1981. godine bilo prosečno oko 1.280, Zaječara 963, Knjaževca 376, Pirota 461, Dimitrovgrada 197, Babušnice 401, Crne Trave 253, Surdulice 448 i Bosilegrada 337 stanovnika. U proseku najmanja sela su u okolini Dimitrovgrada, a najveća oko Negotina.

Stanovništvo staro od 7 do 27 godina nije ravnomerno razmešteno u pograničnoj zoni. Na teritoriji opštine (1981. godine):

	U gradu je bilo %	U selima u okolini
Negotin	40,0%	60,0%
Zaječar	59,0	41,0
Knjaževac	48,9	51,1
Pirot	59,5	40,5
Dimitrovgrad	57,1	42,9
Babušnica	16,0	84,0
Crna Trava	?	?
Surdulica	40,0	60,0
Bosilegrad	15,0	85,0

Od ukupnog broja stanovnika u pograničnoj zoni oko 25% čini ova grupa dece i omladine. Najviše ih je skoncentrisano u Zaječaru, Pirotu, Dimitrovgradu i Knjaževcu. Teritorije ovih opština prelaze površinu od 54% ukupne površine pogranične zone. Znači da na većoj površini u pograničnoj zoni u selima ima vrlo malo omladine. Doda li se tome i činjenica da je to stanje od pre 10 godina, pitanje

je šta se u međuvremenu na terenu sve dogodilo. Jedno se može sa sigurnošću tvrditi - do sada povratnih migracija mlađeg stanovništva nije bilo.

Bez obzira na pasivnu okolinu Babušnice, Bosilegrada, Surdulice i Crne Trave, tamo u selima ipak živi veći procenat postojeće omladine. I iz tih sredina je bilo iseljavanja, ali u njihovim opštinskim sedištima nije bilo dovoljno mesta za sve migrante. Situacija u Negotinu donekle se može objasniti činjenicom da su u Ravnoj krajini sela velika i pružaju velike mogućnosti poljoprivrednom stanovništvu. Uz to, grad se nije razvijao tempom ostalih većih gradova u pograničnoj zoni. U takvim uslovima se izgleda bolje održala tradicija privrženosti zemlji.

ZAKLJUČAK

Na osnovu iznetih podataka moglo bi se zaključiti da sela, a to znači i taj deo pogranične zone u njenom pasivnijem delu, možda očekuje nešto bolja perspektiva. U tim selima je pre 10 godina bilo više omladine. Istina, razvoj je relativan pojam. Pomenuti razvijeniji opštinski centri su znatno uticali, a to će verovatno biti i ubuduće, na ukupan prosperitet svoje okoline.

Prvo se mora imati u vidu pojava, koja je postojala proteklih 10 godina, kad se stanovništvo intenzivno preseljavalo. Na osnovu terenskih istraživanja, skloni smo da verujemo da u pomenutim opštinama, gde je bilo relativno više mladih u vreme popisa 1981. godine, situacija više nije takva. Nije isključeno da je tamo proces iseljavanja zakasnio i da će se to u novim podacima konstatovati.

Sa izvesnom rezervom pretpostavljamo da je u pogledu budućeg razvoja u najnepovoljnijoj situaciji okolina Dimitrovgrada (4, 61-69) i istočni deo teritorije opštine Knjaževac. Nigde u pograničnoj zoni sela nisu tako opustela kao tu. To su u osnovi stočarski krajevi, a za sada se ljudi još uvek ne vraćaju masovno stočarstvu. No, na terenu pada u oči pojava da se zemlja obrađuje mnogo intenzivnije, nego pre desetak godina. Skoro do svakog sela se stiže motornim vozilom, i za sada je to oblik povratka selu.

No, prisutno je razmišljanje na temu, hoće li građani sela u pograničnoj zoni postati stariji stanovnici i radnici iz gradova. Niska primanja tokom radnog veka i sad ih prisiljavaju da obrađuju zemlju po selima. Hoće li ostati samo na ratarstvu ili će se baviti i stočarstvom, ostaje da se vidi. Nova ekonomska zbivanja prisiljavaju deo nekadašnjeg seoskog stanovništva, da se okrenu selu. Da li će to da produži vek nekim seoskim naseljima u pograničnoj zoni, hoće li se ona razvijati sporije ili nestajati, ostaje da se vidi. Jedno je sigurno, delimično je zaustavljen proces naglog "gašenja" seoskih naselja u pograničnoj zoni. Šta će se tamo događati kroz desetak godina, nepoznato je toliko kao što se pre 10 godina nije moglo pretpostaviti da će se generacija iseljenih naći u današnjem statusu.

LITERATURA

1. Opštine u SR Srbiji, Republički zavod za statistiku, Beograd, 1987.
2. Popis stanovništva po naseljima 1971, Republički zavod za statistiku, Beograd, 1972.
3. V. Đorđević: O poreklu naziva Pirot - Pirot čilimgrad, Pirotski zbornik, 10, Pirot, 1979.
4. K. Ristić: Dimitrovgrad i njegova brdsko-planinska okolina, SGD, Posebna izdanja 62, Beograd, 1985.

SUMMARY

GEOGRAPHICAL OUTLOOK OF HILLY-MOUNTAINOUS BORDER REGION FROM SERBIA TO BULGARIA ONWARDS

The border region covering the surface from Serbia to Bulgaria onwards, consists mostly of low mountains, Stara planina, highly-located river valleys and Negotina region northward. In spite of such relief, it used to be densely populated region. After the World War II, it hadn't been an attractive place for the young to live in any longer, so they started to move collectively. Gradually but permanently, the traditional economic field the cattle breeding - disappeared.

The present situation shows: almost deserted villages in the hilly-mountainous region, unused pastures and meadows, the cities situated in the mountainous piedmont areas inhabited by peasant inhabitants. Mostly those people work as unqualified manpower in industrial sections of average capacities.

From the point of view of normal economic development, the border region toward Bulgaria hasn't great perspective for geographical prosperity. The traditional economy hardly exists, and the new one hasn't been developed enough.

